

Kırsal Kalkınmada Kırsal Turizmin Önemi

*Nazan KUTER¹, H. Emre ÜNAL²

¹Çankırı Karatekin Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 18200 ÇANKIRI

²Çankırı Karatekin Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, 18200 ÇANKIRI

*Sorumlu yazar: nkuter@karatekin.edu.tr

Geliş Tarihi: 22.07.2013

Özet

Kırsal kalkınma, kırsal nüfusun hayat şartlarının iyileştirilmesi ile kent ve kır arasındaki gelişmişlik farklarını azaltmayı, çevresel ve kültürel değerleri korumayı, sosyal ve fiziksel yapıyı geliştirmeyi hedefleyen ve çevre ile doğal kaynak dengesini gözetilen bir süreçtir. Kırsal kalkınmada, kırsal alanda yaşayan halkın tarımsal, ekonomik ve sosyal alanlarda kalkınmalarına yardımcı olan öğelerden maksimum düzeyde yararlanılması hedef alınmaktadır. Kırsal alanlarda yaygın olan üretim faaliyeti tarımdır, ancak tarım tek başına kırsal nüfus için istihdam sağlayamamaktadır. Dolayısı ile kırsal alanlarda istihdam artırıcı, göç sorununu çözecek ve geliri çeşitlendirecek alternatif faaliyetlerin de yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu faaliyetlerden biri de turizmdir. Kırsal kalkınmada turizmin ve turizme kaynak oluşturan doğal, kültürel ve tarihi değerlerin önemini vurgulamak amacıyla yapılan bu çalışmada; kırsal kalkınma, ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutları ile ele alınmış, Türkiye'deki kırsal kalkınma politikaları ve projeleri ile kırsal turizm uygulamaları incelenmiş, kırsal alanlarda gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinin kırsal kalkınmadaki önemi vurgulanmıştır. Sonuç olarak; kırsal kalkınmada doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanarak gelecek nesillere aktarılmasının gerekliliği ortaya konmuş ve bu kapsamda öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal alan, kırsal kalkınma, sürdürülebilirlik, doğal kaynaklar, kırsal turizm

Importance of Rural Tourism in the Rural Development

Abstract

Rural development is a process that accounts for improving the living conditions of rural population and diminishing disparities of development between urban and rural areas, protecting environmental and cultural values, focusing on improving the social and physical structure, and considering the balance between environment and natural resources. In rural development, the goal is to maximize the benefit of rural population from the elements that help agricultural, economic and social development. Agriculture is the common production activity in rural areas; however, it cannot provide employment by itself for the rural population. Therefore, alternative activities should be explored in order to increase employment, to solve the migration problem, and to increase the diversity in income in rural areas. One of these activities is tourism. In this study, it is aimed to emphasize the importance of tourism together with natural, cultural and historical values, which constitute main source for tourism. Hence, rural development is addressed within economic, social and cultural aspects; rural development policies and projects, and applications of rural tourism as well are surveyed; and significance of rural tourism activities in rural development is highlighted. As a result, it is set forth that in rural development, natural resources should be preserved sustainably and properly transferred to next generations. And, in order to achieve these objectives, necessary proposals are introduced.

Keywords: Rural area, rural development, sustainability, natural resources, rural tourism

Giriş

Kırsal alan; “üretim etkinlikleri tarıma dayalı olan kırsal nüfusun yaşadığı ve çalıştığı alanlar” (Keleş, 1998) olarak tanımlanmaktadır. Kentsel yerleşmeler dışında kalan ve tanımlayıcı somut-nesnel öğeleri bulunan mekân olarak nitelendirilen kırsal alanda; yaşam ortamı ve ekonomik faaliyetler büyük oranda doğal üretim kaynaklarının kullanım ve değerlendirilmesine bağlıdır; ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme süreci nispeten yavaş işlemektedir; teknolojik gelişmenin

yaşama ve üretime yansıma oranının görece olarak gecikmeli olduğu bir alan söz konusudur; gelenek ve törelerin, yaşam biçimini ve kurallarını etkileme gücü fazladır ve insan ilişkilerinde yüz yüzelik yaygındır (Anonim, 2000a).

Kırsal alanların başlıca dört önemli işlevi bulunmaktadır. Bunlar (Kiper, 2006):

- Gıda üretim yerleridir
- Köy el sanatları ve endüstri için zemin oluştururlar
- Tarım ve diğer ekonomik alanlarda faaliyet gösteren halkın yerleşme alanlarıdır

- Kentler ve endüstri yerleşmelerindeki halk için dinlenme yerleridir.

Kırsal alanların varlığının devam ettirilebilmesi ve kentli kesime göre daha az ekonomik ve sosyal imkânlara sahip olan kırsal toplumun yaşam şartlarının iyileştirilebilmesi için geliştirilen girişimlere kırsal kalkınma adı verilmektedir (Turhan, 2005).

Collin (2004)'e göre kırsal kalkınma; kırsal alanların ekonomik ve sosyal açıdan sürdürülebilir olmasını garanti altına alan aktivitelerin programıdır.

Kırsal kalkınma programlarının hazırlanmasında ve bu programlar kapsamında yer alacak projelerin tasarımında uyulması gereken önemli prensipler bulunmaktadır. Kırsal kalkınma çalışmalarında etkin olan bu prensipler, kırsal kalkınmanın temel prensipleri olarak kabul edilebilmektedir. Bunlar (Tolunay ve Akyol, 2006):

- **Ulaşılabilirlik:** Kırsal kalkınma çalışmalarının getireceği fayda, bölgede bulunan ve bu çalışmalara gereksinimi olan, gönüllü ve istekli bütün kişilere ulaşabilmelidir.

- **Bağımlılık yaratmamak:** Kırsal kalkınma çalışmaları, yerel halkı destekleyecek şekilde planlanmalıdır. Çalışmalar geçim güvenliği açısından insanları, bu gibi çalışmalara bağımlı hale sokmamalıdır.

- **Sürdürülebilirlik:** Kırsal kalkınma çalışmalarının getireceği çözümler kısa dönemli geçici çözümler değil, uzun dönemli geniş bir gelecek perspektifini içeren çözümler olmalıdır.

- **Aşamalı yaklaşım:** Kırsal kalkınma çalışmalarında insanlara sunulmak istenilen her türlü yenilik (teknoloji, kültür, vb.) aşamalı olarak götürülmelidir.

- **Katılım:** Kırsal kalkınmada, yöre halkının düşüncelerini almak ve uygulamaların her aşamasında katılımlarını sağlamak gerekmektedir.

- **Etkililik:** Kırsal kalkınma çalışmaları, yerel kaynakların etkili ve verimli kullanımı üzerine yoğunlaşmalıdır.

Kırsal kalkınmada temel amaç; yerel kaynakların korunarak sürdürülebilir

kullanımının sağlanması ve yerel halkın tarımsal, ekonomik ve sosyal alanlarda kalkınmalarına yardımcı olan öğelerden maksimum düzeyde yararlanmasının sağlanarak yaşam koşullarının geliştirilmesidir.

Bu çalışmada; çalışmanın temel içeriğini oluşturan kırsal alan, kırsal kalkınma ve kırsal turizm kavramları irdelenmiş, kırsal alanlarda yapılan turizm faaliyetleri ile Türkiye'deki kırsal kalkınma politikaları, projeleri ve uygulamaları ortaya konmuş, kırsal kalkınmanın amaç ve ilkeleri dikkate alınarak kırsal kalkınmada turizmin ve turizme kaynak oluşturan doğal, kültürel ve tarihi değerlerin önemi vurgulanmış ve özgün değerlerin korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması kapsamında öneriler geliştirilmiştir.

Kırsal Turizm ve Kırsal Kalkınmadaki Önemi

Turizmin; doğal, kültürel ve tarihi değerlerin korunması, istihdam sağlama ve kırsal alanların kalkınmasına katkı sağlama gibi olumlu etkilerinin yanı sıra, plansız yapılan yatırımlar ve uygulamalar nedeniyle çevre değerlerinin bozulması ve yerel kültürün zarar görmesi gibi olumsuz etkileri de bulunmakta, ayrıca ulusal veya yerel ekonomiyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanımını ön plana çıkaran, çevreye karşı daha duyarlı olan, yerel halk için alternatif istihdam ve gelir olanakları sağlayarak bugün ile gelecek nesillerin yaşam kalitesinin artırılmasına katkıda bulunan; sürdürülebilir turizm, ekoturizm, agroturizm, yayla turizmi, doğa turizmi, kültür turizmi, köy turizmi, çiftlik turizmi gibi turizm türleri turizmde gelişmenin sürdürülebilir olması açısından son derece önemli olup, kırsal turizm ile birlikte ele alınmaktadır.

Doğal kaynaklar ve kırsal alanlar, kırsal turizm ve kırsal kalkınma için önemli potansiyele sahiptir. Özgün kimliğini büyük ölçüde koruyan yöreleri, yaylaları, mağaraları, fauna ve flora zenginliği, tarihi kilise, kale, çeşme, cami ve kemer köprüleri, geleneksel mimarisi ve festivalleri ile çeşitli turizm değerlerini içinde barındıran Türkiye'de kırsal alanlarda gerçekleştirilen

yaylacılık, yamaç paraşütü, doğa yürüyüşü, atlı doğa yürüyüşü, dağ bisikleti, dağcılık, zirve tırmanışı, kano, rafting, nehir kayağı, olta balıkçılığı, yaban hayatı ve kuş gözlemciliği, bitki inceleme ve foto safari, kampçılık faaliyetleri, kültür varlıkları ve mağara ziyaretleri gibi etkinlikler, özellikle son yıllarda çevre bilincinin artması ile birlikte önem kazanmış ve gelişme göstermiştir.

Bölgesel ve alt-bölgesel kalkınmada kırsal alanların (ticari, toplumsal ve doğal açıdan) rolünü anlamanın iki yolu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, şehirlerin bölgesel kalkınmanın lokomotifi olduğunu ve kentsel ekonomik büyümenin yararlarının daha geniş kırsal alanlara yayılacağını varsayan kent odaklı stratejilerdir. İkincisi ise, kırsal alanları aktif ekonomik faktör olarak kabul eden yaklaşımdır. Bu yönüyle bakıldığında kasabalar, köyleri ve kırsal peyzaj, buldukları bölge ve alt-bölgelerin rekabete dayalı çekiciliğine önemli katkıda bulunmaktadır. Diğer taraftan, bölge ve alt-bölgelerin çekicilikleri sadece bir tüketim alanı olmalarından değil, bunun yanında büyüme odaklı işletmeler ve sürdürülebilir toplumlar için cazip yerler olmalarındandır (Lowe and Ward, 2007). Az gelişmiş bölgelerin gelişmesi ve kırsal turizm ile ilgili söylemlerin çoğu turizmin, gelirin ulusal ekonomide farklı alanlar arasında yeniden pay edilmesinde oldukça etkili bir araç olduğu iddiasına dayanmaktadır. Bunun nedeni turizmin, imalatın az olduğu daha dağınık yerleşimli doğal alanlarda meydana gelme eğiliminde olmasıdır (Riberio and Marques, 2002).

Kırsal turizm düşüncesi ilk kez ziyaretçilerin gelişmiş ülkelerdeki kırsal alanları ziyaret etme talebi ile ortaya çıkmıştır. Kırsal bölgelerdeki turizme olan talebi artıran üç temel faktör bulunmaktadır: (i) insanlar, turizmin farklı türleriyle karşılaşmış olsalar da açık hava aktivitelerine katılmaya daha ilgilidir, (ii) kırsal alanlarda geleneksel yöntemler ile yürütülen endüstriyel faaliyetlerin azalması, bu alanlarda yaşayan insanlar için alternatif gelir ve istihdam kaynağı olarak turizmin büyümesine yol açmaktadır, (iii) çevresel bilinçteki artışa paralel olarak özellikle kırsal

alanlar turizm açısından önemli bir potansiyel kazanmıştır (Sugiarti et al., 2003).

Dünya turizm literatürü incelendiği zaman, uzmanlar tarafından kırsal turizmin; çiftlik turizmi, köy turizmi, yayla turizmi, tarım turizmi, ekoturizm gibi farklı isimlerle anlatıldığı görülmektedir. Bunun nedeni kırsal turizmin kapsamı hakkında ortak bir görüşe sahip olunmamasıdır (Akça ve ark., 2001). Bazı kaynaklarda tarım ve çiftlik turizmi biçiminde adlandırılan kırsal turizme ait çok sayıda tanımlamayla karşılaşmak mümkündür. Tanımların bazılarında faaliyetlerin gerçekleştiği yerlere ait düşük nüfus yoğunluğu ön plana çıkarılmakta, bazılarında turistlerin yerleşimlerin geleneksel, doğal ve tarihi özelliklerine yönelik beklentileri önem kazanmakta (Özdemir Yılmaz ve Kafa Gürol, 2012), bazı tanımlarda daha çok çiftliklere ve doğaya yönelik olarak yapılan, turistlerin çiftlik gezme, balık tutma, ata binme, doğa yürüyüşü vb. gibi etkinliklere katıldıkları turizm türü olarak ele alınmakta, bazı tanımlarda ise kırsal alanlarda gerçekleştirilen tüm turizm etkinlikleri olarak değerlendirilmektedir (Özkan, 2007; Aydın, 2012).

Akça (2004)'ya göre kırsal turizm; "insanların devamlı ikamet ettikleri yerler dışındaki kırsal yörelere ziyaretleri, buralarda çiftçilerin ürettikleri mal ve hizmetleri, yörenin doğal dokusuna uygun mekânlarda talep ederek ve yörede para arttırma arzularını minimize ederek geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünüdür."

Bir başka tanıma göre kırsal turizm; "kişilerin doğal ortamlarda dinlenmek ve değişik kültürlerle bir arada olmak amacıyla bir kırsal yerleşmeye gidip, orada konaklamaları ve o yöreye özgü etkinlikleri izlemeleri ya da katılmalarıyla gerçekleşen bir turizm türüdür" (Soykan, 2006).

Dünya Turizm Örgütü'nün tanımına göre ise kırsal turizm, yalnızca tarımsal veya çiftlik turizmini değil, kırsal alandaki tüm turizm faaliyetlerini kapsamaktadır. Kırsal tabanlı tatiller kapsamında; yürüyüş, tırmanış, macera tatilleri, kano-rafting, çim kayağı, kar yürüyüşü, kuş gözlemciliği ve fotoğraf çekme gibi doğa çalışmaları, avcılık, bisiklet turları, at binme, kırsal miras

çalışmaları, kır manzarası izleme, küçük köy/kasaba turları, kırsal alan gerektiren dinlenme amaçlı tatilleri, küçük ölçekli konferanslar, kırsal festivaller, nehir ve göl balıkçılığı ile doğa sporları vb. sayılabilir (Anonim, 1994; Özkan, 2007; Yazgan ve Kadanalı, 2012). Ayrıca, kırsal turizmde uygulanan başlıca etkinlikler şu şekilde sıralanabilir (Soykan, 2003; Kiper, 2006; Kadanalı ve Yazgan, 2012; Çeken ve ark., 2012; Özdemir, 2012):

- Çiftlik veya köylerde, tarıma ve hayvancılığa dayalı etkinlikler (sebze, meyve toplama, hayvan besleme, peynir-yoğurt yün gibi hayvansal ürünleri elde etme, vb.)
- Yöresel el sanatlarıyla ilgili uygulamalar (dokumacılık, dikiş-nakış-örgü işleri, seramik, bakır, demir, ağaç, cam işleri, vb.),
- Müze, ören yeri, doğal anıt, milli park, hayvanat bahçesi, vb. gibi yerleri ziyaret etme,
- Sportif etkinlikler (binicilik, avcılık, balıkçılık, atıcılık, doğa yürüyüşü, bisiklet, kürek, vb.),
- Hobi etkinlikleri (fotoğraf çekme, resim yapma, vb.),
- Animasyon gösterileri (köy düğünü, halk dansları, vb.) ve fuar, şenlik, özel kutlama günleri, panayır, festival, eğlence, konser, vb. etkinlikler,
- Çeşitli kurslar (yemek, spor, müzik, halk dansları, yerel üretim teknikleri, geleneksel el sanatları, vb.),
- Bilimsel inceleme, gözlem ve araştırmalar,
- Yarışmalar (sportif, kültürel).

Kırsaldaki turizmin ilkeleri; yararlanma, gelişim, tasarım, kırsal ekonomi, koruma ve pazarlama olmak üzere 5 ana başlık altında özetlenebilir. Söz konusu ilkeler kırsal alanların korunarak kullanımına rehber olma özelliği taşımaktadır. Bu rehberlik tüm Dünyada kırsal alanlara yönelen ve her geçen gün artan ilginin getireceği olumsuzlukların giderilmesi açısından da son derece önemlidir (Kadanalı ve Yazgan, 2012).

Kırsal turizmde amaç; planlama ve alt yapı hizmetleri ile tarımsal faaliyetlerin yapıldığı bir yerleşimi turistik bir yerleşim haline dönüştürmektir. Kırsal turizmin

geliştirilmesi düşünülen yerleşmeler, aşağıdaki özelliklerden en az birkaçına sahip olmalıdır (Güdücüler, 2012; Çelik ve ark., 2013):

- Su kaynakları; içme ve kullanma suyu olarak yeterli ve kaliteli olmalı, su sporlarından en az birinin uygulanabilmesine olanak vermeli,
- Ulaşım kolay, ulaşım olanakları ise çeşitli olmalı,
- Konaklama kapasitesi yeterli, kaliteli ve standart olmalı, konaklamayla birlikte yan hizmetler de verilmeli,
- Kırsal yapılar, kırsal etkinlikler özgün olmalı ve geleneksellik ön planda hissedilmeli,
- Spor etkinlikleri (koşu, yürüyüş, tenis, golf, yüzme, binicilik, kayak, futbol, voleybol, vb.) için uygun ortamlar (yürüyüş yolları, koşu parkurları, kayak pistleri, golf alanı, maç sahaları, vb.) olmalı,
- Turiste belirli bir kırsal/geleneksel üretim biçimi (dokumacılık, mandıracılık, ağaç işleri, şarap yapımı, seramik eşya yapımı, vb.) sunulabilmeli,
- Hizmetler, merkezi veya yerel örgütsel bir yapıda verilmeli, sağlık, güvenlik gibi konularda garanti sağlanmalı,
- Yerleşmede yaşayanlar, turizmin gelişmesine istekli ve bu turizm türü ile ilgili bilgiye sahip olmalı,
- Altyapı hizmetleri yeterli olmalı,
- Doğal, kültürel ve tarihi değerler bulunmalı ve korunmuş olmalıdır.

Kırsal turizmin kırsal alanların gelişiminde sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel yönden birçok katkısı bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir (Akça 2004; Akça, 2005; Anonim, 2006c; Şerefoğlu, 2009; Ün ve ark., 2012; Özdemir Yılmaz ve Kafa Gürol, 2012; Yazgan ve Kadanalı, 2012; Karakaş, 2012; Ekiztepe, 2012; Çeken ve ark., 2012; Çelik ve ark., 2013; Harbalıoğlu ve ark., 2013):

- Kırsal turizmin yaygınlaşması ile kırsal alanlara götürülecek altyapı (sağlık, eğitim, haberleşme, ulaşım vb.) hizmetlerinin kalite ve sayısında önemli ölçüde artış sağlanmaktadır.

- Kırsal turizmin gelişmesi ile kırsal yöredeki kadınların aile içerisindeki rollerinin değişmesi ve kadının çalışma yaşamına daha aktif olarak katılması kolay ve hızlı olmaktadır.

- Kırsal alanlarda yaşayan halka yeni iş/gelir olanakları yaratarak kırdan kente göçün azaltılması/önlenmesi ve yerinde istihdam sağlanmaktadır.

- Tarım ürünleri talebi artmakta, tarımsal üretim yöntemleri çeşitlenmektedir.

- Kırsal yörelerde el sanatlarının önemi artmakta, gelişerek ek gelir kaynağına dönüşmeleri sağlanmaktadır.

- Kırsal yörelerde turizmin gelişmesi sonucunda yöredeki kültürel değerler koruma altına alınmakta, yerel halk ve turistler yörenin tarihi ve kültürü hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Ayrıca turizmden elde edilen gelirler kültürel anlamda çekiciliğe sahip yapıların uygun şekilde restore edilmesine katkı sağlamaktadır.

- Konaklama, yeme-içme vb. ilgili tesislerin artması ile istihdam ve ücret gelirleri artmaktadır.

- İnşaat ve ona bağlı yan sektörler ve gelirleri ile turistik mal ve hizmet sektörü ile kamu hizmetlerinin çoğalması, hem kişisel hem de kamu gelirlerini arttırmaktadır.

- Gelecekte turistlerin çevreye daha duyarlı olacakları dikkate alınarak, turizme açılan kırsal alanlarda yeni bina inşa etmek yerine, restore çalışmaları ile geleneksel mimari kimlik korunarak çevrenin peyzaj açısından daha planlı ve düzenli olması sağlanmaktadır.

- Kırsal alanlardaki kırsal turizm açısından gelir getirecek potansiyeller arasında yer alan doğal ve arkeolojik değerlere verilen önem daha da artmakta, biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkıda bulunmakta, doğa koruma bilinci artmaktadır.

- Kentte yaşayan insanların kırsal alanları ziyareti sonucu her iki kesim arasında bilgi akışı olmaktadır. Bunun sonucunda kırsal alandaki halk için yeni öğrenimler, yeni insanları tanıma ve dışa açılma; turistler için ise kırsal aile ile birlikte yaşama, arkadaş edinme ve farklı hayat görüşüne sahip olma gibi faydalar sağlanmaktadır.

- Kırsal turizm aktivitesi içerisinde köy düğünleri, yöresel el sanatları, yemekler ve sporlar (deve, boğa güreşleri vb.) gibi faaliyetlerin yer alması kırsal ekonominin geliştirilmesinin yanı sıra bölgenin tanıtılması açısından da büyük önem taşımaktadır.

- Kırsal turizmin gelişmesiyle birlikte bu yörede istihdam edilen kişilerin mesleki bilgi ve becerileri çeşitli eğitim programlarının katkısıyla gelişmekte, kırsal işgücünün niteliği yükselmektedir.

Kırsal turizm, yarattığı bu olumlu sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel etkileri nedeniyle bugün önemle üzerinde durulan bir turizm çeşidi olmuştur. Kırsal turizmin kalkınmaya olan etkisi ise birçok ülke tarafından dikkate alınmış ve özellikle İtalya, Portekiz, Avusturya, Yeni Zelanda, Malezya, Kıbrıs, Almanya, İspanya, Macaristan, Japonya, Kanada, İngiltere, İskoçya, İrlanda, Fransa, Bulgaristan, Letonya, Finlandiya, Romanya, Yunanistan, Meksika ve Polonya gibi Avrupa ülkeleri bu konu üzerinde birçok çalışma yapmıştır (Cengiz ve Akkuş, 2012).

Türkiye'deki Kırsal Kalkınma Politikaları ve Projeleri

Kırsal alan kalkınma politikaları; kırsal alandaki toplumların ekonomik, toplumsal ve kültürel olanaklarını geliştiren, bu toplumları ulusal yaşam düzeyine kavuşturan, onların ulusal gelişmeye bütünüyle katılmasını sağlayan ve toplum ile devletin birleşik çabaları sonucu ortaya çıkan ilerlemeyi kapsayan politikalarıdır. Kırsal kalkınma uygulamalarının temel hedefi; bireyin gelir düzeyini yükseltme, eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, dengeli beslenme ve sağlıklı yaşama koşullarının sağlanmasıdır (Anonim, 2003a).

Kırsal yoksullukla daha iyi mücadele edebilmek, doğal çevreyi en uygun şekilde kullanmak ve koruyabilmek için, hükümetlerce yürütülen "Bütünleşik Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Programları" (Integrated Sustainable Rural Development Programme-ISRDP) gibi girişimlerin uygulanması ve desteklenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu girişim sadece alt yapıyı ve sosyal hizmetleri geliştirmekle kalmamalı, aynı zamanda turizm endüstrisinde kilit

bileşen olan doğal çevrenin kullanımını teşvik ederek, doğal kaynaklara olan bağımlılığı da azaltmalıdır (Beer and Marais, 2005).

Bugün tüm Dünya ülkeleri için temel sorunlardan biri, gerek ülkeler arası gerekse aynı ülke içerisindeki farklı bölgelerdeki gelişmişlik farklarıdır. Bu nedenle bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmada bölgesel kalkınma politikaları önem taşımaktadır (Yeşiltaş ve Öztürk, 2008).

Türkiye’de gelişmişlik farklılıklarının giderilmesine yönelik politikaların uygulamaya konulması ile kırsal alanın gelişmesi ve kırsal toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi açısından bazı gelişmeler kaydedilmiş, ancak istenilen hedeflere ulaşılamayarak gelişmişlik farklılıkları varlığını korumuştur. Demografik özelliklerinin yanı sıra, gelir yapısı, fiziki ve sosyal altyapı, istihdam, girişimcilik, insan kaynakları, sosyal hizmetlere erişim, çevre kalitesi, kadının rolü gibi konularda kent ve kırsal arasındaki dengesizlikler varlığını korumakta ve bölgesel gelişmişlik farkları ile birlikte ele alındığında daha da artmaktadır. Bu nedenle merkezi yönetim, yerel yönetimler, özel kesim ve sivil toplumun işbirliği ile kaynakları etkin ve verimli kullanarak yöre halkının katılımını esas alan kırsal kalkınma faaliyetlerinin hızlandırılması amacıyla kalkınma stratejilerinin belirlenmesi ihtiyacı doğmuştur (Anonim, 2006a).

Kırsal kalkınmada uygulanacak politika ve stratejiler belirlenirken, kırsal alanda mevcut olan bütün problemlerin göz önüne alınması, bu problemleri ortadan kaldırmak için ise öncelikle ulaşılabilecek hedeflerin iyi tespit edilmesi ve bu hedeflere ulaştıracak politika ve stratejilerin oluşturulması gerekmektedir. Avrupa Birliği ile entegrasyon ve kalkınma planları çerçevesinde, Türkiye’nin kırsal kalkınmada hedefleri (Anonim, 2003b);

- Kırsal alandaki nüfusun gelir düzeyini yükselterek toplumda sosyal dengeyi sağlamak ve rekabet gücünü artırmak,

- eğitimi ve katılımcı örgütlenmeyi yaygınlaştırarak kırsal alanda insan kaynağını geliştirmek,

- çevreyi ve kırsal mirası korumak şeklinde olmalıdır.

Kırsal alanlarda arzu edilen ve belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesi; sağlam araçlarla desteklenmiş bir dizi politikanın ortaya konulması ve izlenmesi ile mümkündür. Bu kapsamda; Türkiye’nin temel kırsal kalkınma politikası şu ana başlıklarda şekillendirilmiştir (Anonim, 2003b):

- Kırsal kalkınma ile tarımsal kalkınmayı bir bütün olarak ele almak ve Avrupa Birliği’nin Ortak Tarım ve Kırsal Kalkınma Politikasına uyumunu sağlamak.

- Ulusal kalkınma planları ile uyumlu kırsal kalkınma projeleri hazırlayıp uygulamak.

- Kırsal kalkınmaya yönelik projelerin yürütülmesinde, ilgili kuruluşlar arasında koordinasyon sağlamak.

- Kırsal kalkınmanın odağı olan tarım sektörünün sürdürülebilirlik ilkesi doğrultusunda etkin politikalarla alt yapı olanakları, üretim, verimlilik, pazarlama, bilgi ve teknoloji kullanımı ve örgütlenme açısından gelişimini sağlamak.

- Kırsal alana ilişkin bir finansman sistemi oluşturmak.

- Doğal kaynakları sürdürülebilir kullanmak.

1970 yılından bugüne gelene kadar dördü tamamlanmış toplam 6 adet kırsal kalkınma projesi uygulanmıştır. Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi (1976-1984), Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi (1982-1989), Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi (1990-1999), Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi (1991-1998), Erzincan-Sivas Kırsal Kalkınma Projesi (2005-2011) ve Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi (1998-2005)dir. Bunların yanı sıra bölgesel düzeyde Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP) ve Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKEP) uygulanmıştır (Cengiz ve Akkuş, 2012).

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2007-2013)’ne göre kırsal kalkınma proje ve faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve desteklenmesinde, proje ve faaliyetlerin; kırsal kalkınma stratejisi ve planlarına, bölgesel ve sektörel strateji ve önceliklere, yasa ve taraf olunan uluslararası anlaşmalarla

belirlenmiş hükümlere uygunluğunun aranması hedeflenmiş, uygulanacak ve desteklenecek projeler, sağlıklı sorun analizlerini içeren sektör çalışmalarına ve nitelikli yapılabirlik etüt ve analizlerine dayandırılmıştır (Anonim, 2006a). Kalkınma planlarında ise kırsal alanlarda yaşayan nüfus için tarım dışı istihdam oluşturacak faaliyetlerin de desteklenmesi amaçlanmıştır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)'ında; kırsal alanda yaşayan nüfusun gelirini artırmak ve işsizliği azaltmak için yöresel potansiyele sahip; turizm, el sanatları, hayvancılık, dokumacılık gibi alanlarda girişimcilerin destekleneceği açıklanmıştır. Ayrıca, kalkınmada öncelikli yörelerdeki tarım, imalat sanayi, turizm ve diğer kamu hizmetleri kapsamına giren projelerin desteklenmesi amacıyla İl Özel İdareleri ve Belediyelerin gerçekleştirecekleri projelerin desteklenmesine devam edileceği kaydı yer almaktadır (Anonim, 2000b).

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)'ında ise; kırsal alanda, e-ticaret de kullanılarak, tarım, orman ve gıda ürünlerinin tanıtım ve pazarlanması, turizm ve rekreasyon, el sanatları, tarıma dayalı sanayi ve diğer alternatif üretim faaliyetlerinin geliştirileceği, kırsal yerleşim planlamasının esas ve kriterlerinin kırsal alanın özelliklerine ve kırsal toplumun ihtiyaçlarına göre belirleneceği, plan yapımında gelişmekte olan merkezi yerleşim birimlerine, turizm bölgelerine, koruma alanlarına ve afet riski yüksek yörelere öncelik verileceği açıklanmaktadır (Anonim, 2006b).

Türkiye'deki Kırsal Turizm Uygulamaları

Türkiye'de kırsal turizm olgusu son yıllarda artan bir önem kazanmış ve bu kapsamda çeşitli projeler geliştirilmiştir.

Kırsal kesimde yaşayanların da turizm gelirlerinden pay almasının sağlanması, turizm yatırımcısı için ekonomik açıdan uygun ve cazip yayla turizm merkezlerinin oluşturulması, yayla turizminin sürdürülebilirliği için ürün çeşitliliğinin sağlanması ve yayla turizmüne yönlendirilecek turist profilinin belirlenmesi amacıyla T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Sinop, Ordu, Giresun, Rize,

Trabzon, Artvin, Gümüşhane, Bayburt, Antalya ve Gaziantep illerinde toplam 24 adet yayla turizm merkezi belirlenmiştir (URL1, 2013).

Kırsal turizm kapsamında gerçekleştirilen önemli çalışmalardan biri, Türkiye'de ekolojik tarımla geçinen çiftçi ailelere mali, gönüllü işgücü ve bilgi desteği sağlayarak ekolojik tarımı teşvik etmek ve sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği tarafından yürütülen "Ekolojik Çiftliklerde Tarım Turizmi ve Gönüllü Bilgi, Tecrübe Takası" (TaTuTa) projesidir (URL2, 2013).

Türkiye'de uygulanan kırsal turizm faaliyetlerine ilişkin olarak bir başka örnek ise, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı GEF Küçük Destek Programı (SGP) tarafından finanse edilen "Bartın-Kastamonu Küre Dağları Milli Parkı ve Çevresinde Ekoturizmin Geliştirilmesi için Zümrüt Köyü Uygulama Projesi" (2004-2007) ve "Ulupınar Çıralıda Eko-Tarım ve Eko-Turizm Gelişim Planının Katılımcı Uygulanması" (2004-2006)'dır. Zümrüt Köyü Uygulama Projesi ile kırsal kalkınma bağlamında Milli Park ilanından sonra en önemli geçim kaynağı olan ormancılığın azaldığı köyde, ekoturizm aracılığıyla, yöre halkının Milli Park ile ilişkisinin geliştirilmesi ve fayda sağlaması; Çıralı Projesinde ise, biyolojik çeşitliliğin korunması, toprak ve yeraltı suyunun kirliliğinin önlenmesi, deniz kaplumbağalarının ve kumulların korunması, ekolojik tarım ve ekolojik turizme dayalı doğayla uyumlu sürdürülebilir yaşam modelini devam ettirilmesi hedeflenmiştir (URL 3, 2013; Kiper, 2006). Ayrıca; Kastamonu'nun Azdavay ilçesinde ekoturizm altyapısının kurulması ve uygulanması ile yerel sosyo-ekonomik yaşama ve bölgenin sürdürülebilir kalkınmasına katkıda bulunulması amacıyla yapılan "Azdavay'da Ekoturizmin Geliştirilmesi Projesi" (URL 4, 2013) ile Manisa ili Tekelioğlu köyünün sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel şartlarını geliştirmek amacıyla yapılan "Tekelioğlu Köyü Kırsal Turizm Gelişim Projesi" (Şerefoğlu, 2009) de önemli uygulamalar olarak örnek verilebilir.

Kırsal kalkınmayı gerçekleştirmek için yapılan bölgesel düzeyde kırsal turizm uygulaması olarak ise Doğu Anadolu Turizm Geliştirme Projesi (DATUR) örnek verilebilir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Kültür ve Turizm Bakanlığı işbirliği ve Efes Pilsen'in maddi desteği ile 2007 yılında yürütülmeye başlanan bir bölgesel kalkınma projesi olan DATUR'un temel amacı, çevre ve kültürün korunması ve sürdürülebilir insani kalkınma anlayışı ile Çoruh Havzası'nı alternatif turizmin önde gelen alanlarından biri haline getirmek ve istihdam ve gelir düzeyi artışı ile bölge insanının hayat standartlarını yükseltme çabalarına destek olmaktadır (URL5, 2013).

Sonuç ve Öneriler

Kırsal kalkınma, insanlar başta olmak üzere ekonomi, ülke politikası, siyaset, kaynaklar ve teknolojik unsurlar ile yakından ilişki içerisinde olup, genel kalkınmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Dolayısı ile kırsal kalkınmayı genel kalkınma kapsamında düşünmek ve kırsal kalkınma sorunlarına bütünsel yaklaşımlar içinde çözümler bulmak gerekmektedir.

Kırsal kalkınma strateji ve politikalarının ana amacı, kırsal alanlarda yaşayan toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklarını geliştirmek ve bu gelişmeye yerel halkın aktif katılımını sağlamak olmalı ve bu kapsamda belirlenen sürdürülebilir kalkınma politikalarına yönelik finansal destek sağlanmalıdır. Ayrıca, sahip olduğu tarihi değerleri, flora ve fauna çeşitliliği, ulusal ve uluslararası alanda önem taşıyan sulak alanları, yöresel el sanatları ve geleneksel ürünleri ile turizme kaynak oluşturan kırsal alanlarda doğal, kültürel ve tarihi peyzaj değerlerinin yönetimi, korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması ve kırsal yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla yönelik olarak geliştirilen kırsal kalkınma politikalarının amaç ve ilkelerine uygun biçimde uygulanması, kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve gelecek nesillere aktarımı açısından son derece önemlidir.

Kalkınma kavramı öncelikli olarak ekonomik kalkınma şeklinde algılansa da, kalkınmanın ekonomik olmasının yanı sıra

sosyal ve kültürel boyutlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Gerek kentsel gerek kırsal alanlarda bulunan toplumların öncelikli amaçları da bu doğrultuda kalkınmalarını gerçekleştirmek olmalıdır.

Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınma sürecindeki çabalarının devam ettiği süreçte kırsal alanlar, kentsel alanların kalkınma hızını yakalamada başarısız olmaktadır. Bunun sebepleri; Türk ekonomisinin daha çok sanayi ve hizmet sektörlerine yönelik faaliyetlere dayanması ve kırsal alanlardan kentlere yapılan göçtür. Bu kapsamda, kırsal ekonominin geliştirilmesi ve genel ekonomi ile bütünleştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Kentler ile kırsal alanlar arasındaki farklılıkların artması, kırsal alanlarda altyapı, üst yapı olanaklarının yeterince karşılanamaması nedeniyle kırsal alanlardan kentlere yapılan göç gibi toplumsal, kültürel ve ekonomik sorunlara neden olabilecek sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kırsal nüfus için; istihdamı artıracak, göç sorununu çözecek ve geliri çeşitlendirecek, dört mevsim yapılabilme özelliğinden dolayı mevsimsel yoğunlaşma ve turistik baskıyı azaltan kırsal turizm faaliyetlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Çünkü kırsal turizm, kırsal alanların gelişimine sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel yönden yardımcı olan önemli etkenlerden biridir.

Kırsal alanlarda tarım dışı istihdam olanaklarının ve gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve girişimcilerin desteklenmesi; bölgeler arası kültürel ve sosyo ekonomik dengesizliklerin azaltılması, kırsal alanda yaşayan kadınların statüsünün iyileştirilmesi, kırsal alandaki nüfus göçünün azaltılması/durdurulması, özgün değerlerin korunması ve tanıtımına katkıda bulunması açısından kırsal kalkınma için önem taşımaktadır. Bu amaçla öncelikle; doğal, kültürel ve tarihi değerlere sahip yörelerde alternatif turizm potansiyelleri belirlenerek turizmin öncelikli olarak uygulanacağı pilot bölgeler ve yerleşimlerin seçilmesi gerekmektedir. Kırsal alanlarda gerçekleştirilebilecek turizm faaliyetleri; yörenin kültürel yapısına ve değerlerine uygun olmalı, bu faaliyetlerin geliştirilmesi için ise bu yöreler bölgesel teşvik

kapsamında değerlendirilmeli ve yatırımlar desteklenmelidir. Ayrıca, belirlenen turizm aktivitelerine yönelik mesleki eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesine öncelik verilmesi, yöre halkına sahip olduğu değerlerin korunması konusunda eğitim verilmesi, yerel idare ve ilgili kuruluşlar ile işbirliği içerisinde altyapı ve üstyapı olanaklarının daha iyi duruma getirilmesi gerekmektedir.

Kırsal alanlarda gerçekleştirilen akarsu sporları (kano-rafting-nehir kayağı), doğa yürüyüşü, dağcılık, atlı doğa yürüyüşü, dağ bisikleti, kültür varlıkları ve mağara ziyaretleri, sportif olta balıkçılığı, yaban hayatı ve kuş gözlemciliği, bitki inceleme ve foto safari vb. gibi turizm faaliyetlerinin sürekliliği, bu alanların sahip olduğu özgün değerlerin korunması ve sürdürülebilir kullanımı ile sağlanmaktadır. Bu nedenle, doğal çevrenin korunmasına yönelik uygulamalar arttırılmalı, tarımsal ürün çeşitliliği, doğal kaynaklar, tarihi ve kültürel değerler ile doğal peyzaj özelliklerinin kırsal alanlarda gerçekleştirilen turizm aktiviteleri için önemli bir kaynak olduğu unutulmamalı, bu kaynakların kırsal alanlarda ek gelir ve istihdam olanakları yaratabilmesi ve gelişimi için teşvik edilmesi gerekmektedir.

Turizme kaynak oluşturan ve kırsal alanlarda yaşayan toplumların sahip olduğu doğal, tarihi ve sosyo-kültürel değerlerin korunması ve geliştirilmesinde önemli etkenlerden biri de tanıtımdır. Bu nedenle turizme kaynak oluşturan yöresel değerlerin korunması, çeşitli tanıtımlar, festivaller ve konferanslar ile yöre özellik ve değerlerinin daha tanımlı hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca bu değerlerin sürdürülebilirliğinin sağlanarak gelecek nesillere aktarılabilmesi için ilgili meslek disiplinleri tarafından alanın turizm açısından kapsamlı bir envanterinin çıkarılması ve turizm yörelerinde yapılacak planlama çalışmalarının her aşamasına yerel halkın katılımının sağlanması gerekmektedir. Çünkü kırsal alanlarda gerçekleştirilen turizm faaliyetlerinde turist, yöre halkının sosyo-kültürel ve ekonomik yaşamı ile birebir ilişki içinde bulunmaktadır. Turist, yerel halk, ilgili kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum örgütlerinin (meslek örgütleri, vakıflar, dernekler vb.) birlikte çalışması turizmde

sürdürülebilirliğin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Kaynaklar

Akça, H., Esengün, K., Sayılı, M. 2001. Kırsal alanların kalkınmasında kırsal turizmin rolü. Standart Ekonomik ve Teknik Dergi, 470, 29-35.

Akça, H. 2004. Dünya’da ve Türkiye’de Kırsal Turizm. Standart Ekonomik ve Teknik Dergi, 513, 61-70.

Akça, H. 2005. Burdur ilinin kırsal turizm potansiyeli ve değerlendirilmesi. I. Burdur Sempozyumu. (16-19 Kasım 2005), 515-517, Burdur, Türkiye.

Anonim, 2000a. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı-Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Anonim, 2000b. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005). Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Anonim, 2003a. Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu, II. Tarım Şurası. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.

Anonim, 2003b. Avrupa Birliği’ne Üyelik Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu. Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.

Anonim, 2006a. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2007-2013). Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Anonim, 2006b. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Anonim, 2006c. Dokuzuncu Kalkınma Planı-Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu. Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Anonymous, 1994. Tourism strategies and rural development. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) Press, 94 s., Paris, France.

Aydın, O. 2012. AB’de kırsal turizmde ilk 5 ülke ve Türkiye’de kırsal turizm. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (23), 39-46.

Beer F., Marais, M. 2005. Rural communities, the natural environment and development—some challenges, some successes. Community Development Journal, 40 (1), 50-61.

Cengiz, G., Akkuş, Ç. 2012. Kırsal turizm kapsamında yöre halkının kalkındırılması: Erzurum örneği. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (22), 61-74.

Collin P.H. 2004. Dictionary of environment & ecology. EISBN-13: 978-1-4081-0222-0, 265 s, Bloomsbury publishing plc, London.

Çeken, H., Dalgın, T., Çakır, N. 2012. Bir alternatif turizm türü olarak kırsal turizmin gelişimini etkileyen faktörler ve kırsal turizmin

etkileri. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 2 (2), 11-16.

Çelik, S., Coşkun, E., Öztürk, E. 2013. Şehri Nuh'un (Şırnak) kırsal turizm açısından değerlendirilmesi. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 3 (2), 21-28.

Ekiztepe, B. 2012. Kırsal turizmin kırsal kalkınmaya etkileri: teorik bir çalışma. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 2 (2), 85-88.

Güdücüler, M. 2012. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 2 (2), 67-78.

Harbalıoğlu, M., Özel, G., Erkan, B. 2013. Kilis ilinin kırsal turizm potansiyeli ve sosyo-ekonomik kalkınma açısından değerlendirilmesi. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 3 (2), 55-61.

Kadanalı, E., Yazgan, Ş. 2012. Kırsal turizmin ekonomik- sosyal ve çevresel etkileri. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (23), 97-100.

Karakaş, A. 2012. Eğil ilçesi kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesi. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (23), 5-18.

Keleş R. 1998. Kentbilim terimleri sözlüğü. (2. baskı). ISBN: 975-533-181-6, 224 s, İmge Kitabevi, Ankara.

Kiper T., 2006. Safranbolu Yörüköyü peyzaj potansiyelinin kırsal turizm açısından değerlendirilmesi. Doktora Tezi, A.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, 367 s. Ankara.

Lowe P., Ward N. 2007. Sustainable rural economies: Some lessons from the english experience. Sustainable Development, 15, 307-317.

Özdemir, S., 2012. Kırsal kalkınmada kırsal turizmden yararlanma olanakları: Gökçeada örneği. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (23), 19-21

Özdemir Yılmaz, G., Kafa Gürol, N. 2012. Balıkesir ilinin kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesi. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (23), 23-32.

Özkan, E., 2007. Türkiye'de kırsal kalkınma politikaları ve kırsal turizm. Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 142 s., Ankara.

Riberio M., Marques C. 2002. Rural tourism and the development of less favoured areas- Between rhetoric and practice. International Journal of Tourism Research, 4, 211-220.

Soykan, F. 2003. Kırsal turizm ve Türkiye turizmi için önemi. Ege Coğrafya Dergisi, 12, 1-11.

Soykan, F. 2006. Avrupa'da kırsal turizm bakış açısı ve kazanılan deneyim. II. Balıkesir Turizm Kongresi. (20-22 Nisan 2006), 71-87, Balıkesir.

Sugiarti R., Ernawati D., Birtles A. 2003. The potential for developing ecologically sustainable rural tourism in Surakarta, Indonesia: A case study. ASEAN Journal on Hospitality and Tourism, 2, 78-90.

Şerefoğlu C., 2009. Kalkınmada kırsal turizmin rolü-2007-2013 yılları arasında ülkemizde uygulanacak olan IPARD kırsal kalkınma programındaki yeri, önemi ve beklenen gelişmeler. Uzmanlık Tezi, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, 176 s. Ankara.

Tolunay A., Akyol A. 2006. Kalkınma ve kırsal kalkınma: Temel kavramlar ve tanımlar. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri:A (2), 116-127.

Turhan M.S., 2005. Avrupa Birliği üyeliği yolunda Türkiye kırsal kalkınma tedbirleri uygulama süreci. Uzmanlık Tezi, T. C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, 134 s. Ankara.

URL1, 2013. Yayla Turizm Merkezleri. <http://www.ktbyatirimisletmeler.gov.tr/TR,11533/yayla-turizm-merkezleri.html>

URL2, 2013. Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği, 2013. TaTuTa Projesi. <http://www.bugday.org/portal/projeler.php?pid=41>

URL3, 2013. Bartın-Kastamonu Küre Dağları Milli Parkı ve Çevresinde Ekoturizmin Geliştirilmesi için Zümrüt Köyü Uyg. Projesi. <http://www.gefsqp.net/projegoster.asp?id=25>

URL4, 2013. Azdavay'da Ekoturizmin Geliştirilmesi Projesi. <http://www.ked.org.tr/azdavay.htm>

URL5, 2013. Doğu Anadolu Turizm Geliştirme Projesi (DATUR), 2012. <http://www.datur.com.tr>

Ün E., Tutar, F., Tutar, E., Erkan, Ç. 2012. Ekonomik kalkınmada kırsal turizmin rolü: Türkiye örneği. International Conference on Eurasian Economies. (11-13 October 2012), 345-350, Almaty, Kazakhstan.

Yazgan, Ş., Kadanalı, E. 2012. Ağrı ilinin kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesi. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (22), 5-10.

Yeşiltaş M., Öztürk İ. 2008. Bölgesel kalkınma çerçevesinde alternatif turizm faaliyetlerine yönelik bir değerlendirme. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 9 (1), 1-18.